

Bohdan Galster

Główne kierunki rusycystycznych badań literaturoznawczych w ośrodku poznańskim

Studia Rossica Posnaniensia 17, 147-158

1982/1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRONIKA

BOHDAN GALSTER

Poznań

GŁÓWNE KIERUNKI RUSYCYSTYCZNYCH BADAŃ
LITERATUROZNAWCZYCH W OŚRODKU POZNAŃSKIM

Poznańskie środowisko historyków literatury rosyjskiej, podobnie jak inne zbiorowości — nie tylko naukowe, ale i narodowe, społeczne, regionalne, zawodowe, artystyczne — nie jest zwykłą arytmetyczną sumą tworzących je jednostek. Obok indywidualnych upodobań, zainteresowań i zdolności poszczególnych osób zbiorowość tę kształtują różne i różnorodne czynniki w rodzaju miejscowej tradycji uniwersyteckiej i — szerzej — myśli humanistycznej, a także liczne imponderabilia. Nie jest zadaniem łatwym precyzyjne określenie roli wspomnianych słabo wymiernych czynników w tym, co tworzy charakter rusycystyki historycznoliterackiej w naszej uczelni, a przecież wchodzi ona do zbiorowości szerszych — do rusycystyki polskiej, polskiej humanistyki, a zarazem do rusycystyki światowej i światowej humanistyki.

Tę ostatnią konstatację potwierdza udział rusycystów poznańskich w najpoważniejszych imprezach międzynarodowych, takich jak kongresy sławistów oraz nauczycieli języka i literatury rosyjskiej, w rozlicznych sympozjach i konferencjach o zasięgu europejskim organizowanych w kraju i za granicą, wymiana publikacji na łamach prasy specjalistycznej różnych krajów, wreszcie systematyczne bezpośrednie kontakty z ośrodkami zagranicznymi, przede wszystkim radzieckimi, ale nie tylko, codzienna łączność z myślą humanistyczną Wschodu i Zachodu oraz serdeczne osobiste i intelektualne kontakty z wieloma tej myśli przedstawicielami, szczególnie, co naturalne, reprezentującymi naukę w Związku Radzieckim. Podejmowanie jednak problematyki w skali — by tak rzec — „kosmicznej” przekracza możliwości jednostki, już bowiem nawet usytuowanie ośrodka poznańskiego na tle całej rusycystyki polskiej wymaga przeprowadzenia gruntownych studiów.

Wszakże przed podjęciem próby znalezienia odpowiedzi na pytanie zasadnicze, tj. jakie miejsce rusycystyka poznańska — a dla uproszczenia tak się umownie tu określa część większej całości, czyli literaturoznawców — zaj-

muje w rusycystyce polskiej, a więc czy nasze środowisko ma określone oblicze, czy też niczym szczególnym nie wyróżnia się na tle szerszej zbiorowości, należy poczynić kilka uwag wstępnych. Pierwsza z nich dotyczy sposobu rozpatrywania kwestii. Można ją bowiem rozważać w różnych aspektach, a najprościej i najłatwiej byłoby przedstawić po prostu swego rodzaju rozumowaną bibliografię osobową. Niedawno została ona ogłoszona drukiem¹, jej przytaczanie więc jest zbędne, warto jednak na jej marginesie rzucić kilka słów komentarza.

Przed wszystkim należy podkreślić, że ośrodek nasz jest w dwojakim sensie młody: liczy on sobie lat niespełna piętnaście, co dla instytucjonalnego istnienia dyscypliny jest wiekiem niemal dziecięcym. Tworzyli go również ludzie młodzi, często bardzo młodzi, którzy w ogromnej większości tu właśnie zdobywali pierwsze umiejętności i gromadzili pierwsze doświadczenia badawcze. Nie mogło to pozostać bez wpływu na poziom, zakres, wreszcie intensywność ich działań. Poddani podwójnej konieczności — zewnętrznej i wewnętrznej — uzyskiwania stopni i tytułów naukowych, siłą rzeczy przez czas dłuższy musieli się koncentrować wyłącznie na problematyce swoich rozpraw doktorskich, skazani więc byli na myślenie monotematyczne, co ograniczało częstotliwość manifestowania autentycznego ich udziału w bieżącym życiu naukowym. Pozostawiając na uboczu wszelkie zmiany personalne, jakie tu w ciągu lat ostatnich nastąpiły, a więc uwzględniając dorobek wszystkich tych, którzy pozostawili wyraźny ślad w poznańskiej kronice rusycystycznej, należy stwierdzić, że pomyślnie ukończono w naszym uniwersytecie czternaście przewodów doktorskich w zakresie historii literatury rosyjskiej, w tym dziesięć — członków naszego zespołu. Jeden przewód przeprowadzono w Związku Radzieckim, jeszcze jedna praca, jak można się spodziewać, również w bieżącym roku akademickim (1979/80) zostanie ukończona i obroniona w innej uczelni. A właśnie rozpoczęto przygotowywanie kolejnej rozprawy doktorskiej w Zakładzie Literatury Rosyjskiej i Radzieckiej. Niestety, tylko nielicznym z nich dopisało szczęście wydawnicze, mimo że wszystkie na nie zasługują.

A jednak mimo to — mimo bezwzględnej konieczności ulegania przez czas dłuższy monotematyczności zajęć i myślenia — poznańscy rusycyści w latach istnienia Instytutu zdolali ogłosić drukiem (bądź ostatnio do druku złożyć) około dwustu pięćdziesięciu pozycji. Jest wśród nich ponad dziesięć książek, indywidualnych i zbiorowych, w tym dwie wielotomowe. Uczestniczyli więc w opracowaniu dwóch syntez literatury rosyjskiej² (obie wyróżnione

¹ *Bibliografia publikacji pracowników Instytutu Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej UAM (1965 - 1975)*. Opracował J. Litwinow, „*Studia Rossica Posnaniensia*”. 1979, z. IX.

² *Historia literatury rosyjskiej*, pod red. M. Jakóbea, wyd. 2, zmienione, t. 1 - 2, Warszawa 1976; *Literatura rosyjska w zarysie*, pod red. Z. Barańskiego i A. Semczuka, wyd. 2, Warszawa 1976.

nagrodą ministra i obie doczekały się już wznowień), współpracowali autorsko i redakcyjnie z księgami o charakterze ogólnopolskim przygotowanymi w Instytucie Badań Literackich PAN, niekiedy ich edycje inspirując³, sami zresztą analogiczne książki inicjowali⁴. Stworzyli własne wydawnictwo ciągłe⁵. Obecność w humanistyce manifestowali w czasopismach krajowych i zagranicznych i pozostawili ślad we wszystkich znaczniejszych wydawnictwach periodycznych, na przykład: „Pamiętnik Literacki”, kwartalnik „Slavia Orientalis”, „Przegląd Humanistyczny”, „Ruch Literacki”, „Zagadnienia Rodzajów Literackich”, „Pamiętnik Słowiański”, „Miesięcznik Literacki”, „Nowe Książki”, „Nurt”, „Twórczość”, „Studia Estetyczne”, nawet „Poradnik Językowy”, oraz liczne zeszyty uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych.

Jak więc widać, poznański ośrodek rusycystyczny — wbrew opiniom sceptyków — rzeczywiście istnieje i swoje istnienie podkreśla w skali ogólnopolskiej. Jednakże z tego, co powiedziano, nie wynika jeszcze, czy ma on jakieś cechy szczególne, specyficzne, jemu tylko właściwe, swoje indywidualne oblicze, swoją — jeśli można tak powiedzieć — zbiorową osobowość.

Odpowiedź na to pytanie jest bardzo istotna, od niej bowiem zależy samoświadomość zespołu, jej posiadanie zaś w każdej zbiorowości, większej czy mniejszej, pełni zawsze funkcję niesłychanie ważną. A odpowiedzi tej, jak się zdaje, można poszukiwać na trzech płaszczyznach, w trzech porządkach, nierozzerwalnie z sobą splecionych i wielokrotnie wzajemnie się przecinających: w porządku chronologicznym, problemowym i metodologicznym.

Scharakteryzowanie pierwszego — chronologicznego — jest najprostsze i najłatwiejsze. Chodzi bowiem po prostu o to, by patrząc na dzieje literatury rosyjskiej w ich zwykłym następstwie czasowym zdać sobie sprawę, jakie wycinki tych dziejów wywołały w naszym środowisku największe i najżywsze zainteresowanie.

Dużo uwagi poświęcono literaturze rosyjskiej pierwszej połowy XIX wieku. Zajmowano się więc okresem przejściowym między oświeceniem a romantyzmem, epoką romantyczną oraz jej schyłkiem, a zatem znowu

³ *Po obu stronach granicy. Z powiązań kulturalnych polsko-radzieckich w XX-leciu międzywojennym*, pod red. B. Galstera i K. Sierockiej przy współudziale A. Piorunowej, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972; *Spotkania literackie. Z dziejów powiązań polsko-rosyjskich w dobie romantyzmu i neoromantyzmu*, pod red. B. Galstera i J. Kamionkowej przy współudziale A. Piorunowej, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973; *Tradycja i współczesność. Powinowactwa literackie polsko-rosyjskie*, pod red. B. Galstera, J. Kamionki-Straszakowej, K. Sierockiej i B. Stachiejewa, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978.

⁴ *O poetyce Aleksandra Puszkina*, pod red. B. Galstera, Poznań 1975; „Studia Rossica Posnaniensia” (materiały z konferencji tołstojowskiej) pod red. B. Galstera, 1981, z. XV.

⁵ „Studia Rossica Posnaniensia”. Tom I ukazał się w roku 1970, dotychczas wydano tomów XVI.

zmianą formacji literackich⁶. To ogólne stwierdzenie trzeba ukonkretnić: podejmowano kwestie — wymieniane tu w porządku chronologicznym — ogólne i szczegółowe związane z działalnością literacką dekabrystów⁷, Puszkina⁸, Lermontowa⁹, Gogola¹⁰, z rozwojem czasopiśmiennictwa, krytyki literackiej i myśli estetycznej¹¹.

Liczne prace poświęcono wielkiej prozie rosyjskiej: Turgieniewowi, Dostojewskiemu, Lwu Tołstojowi, także Garszynowi, Korolence i Czechowowi¹². Jeśli z kolei mówić o przełomie stuleci i początkach wieku XX, należy odnotować artykuły o Buninie i Błoku, Andrejewie i dramacie modernistycz-

⁶ Zob. np. B. Galster, *Kłopoty z romantyzmem rosyjskim*. W: Zagadnienie prądów i kierunków w literaturze rosyjskiej, pod red. S. Poręby, Katowice 1980.

⁷ B. Galster, *O romantyzmie dekabrystowskim*. W: Sławistyczne studia literaturoznawcze poświęcone VII Międzynarodowemu Kongresowi Sławistów, pod red. J. Ślizińskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973; Б. Гальстер, А. Семчук, *К вопросу о теории декабристского романтизма*. W: Романтизм в славянских литературах, Москва 1973.

⁸ *O poetyce Aleksandra Puszkina*, cyt. wyd. (tu m. in.: B. Galster, *Powieść poetycka Puszkina*; T. A. Kaczkowska, *Struktura narracyjna „Damy pikowej” Aleksandra Puszkina*; E. Станкевич, *Статистический анализ лексики А. С. Пушкина на основании „Евгения Онегина” и „Капитанской дочки”*; H. Chałacińska-Wiertelak, B. Stempczyńska, *Kategoria „fragmentu” a zasadnicze aspekty poetyki „mających tragedii” A. Puszkina*; T. A. Kaczkowska, *Польское пушкиноведение последнего десятилетия*, „Canadian-American Slavic Studies” XI (1977), No 1; T. A. Kaczkowska, *Struktura narracyjna prozy fabularnej Puszkina* (rozprawa doktorska, UAM 1979); B. Galster, *Z problematyki indywidualizmu w liryce Puszkina lat 20-ych*. W: O poezji rosyjskiej. Od pieśni ludowej i poezji staroruskiej do liryki nowożytnej i współczesnej, Kraków 1983; B. Galster, *Z problemów poetyki Puszkina*. W: Aleksander Puszkini 1779 - 1979, Białystok 1981; *A. Puszkini, Wybór wierszy*. Opracował B. Galster, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981 (BN II 30).

⁹ M. Wilczyńska-Fiksińska, *Michał Lermontow w krytyce S.P. SzeWyriowa*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1982, z. XIII.

¹⁰ M. Gogol, *Opowieści*. Opracował B. Galster, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972 (BN II 169).

¹¹ M. Wilczyńska-Fiksińska, *Mikołaj Nadieżdin — krytyk A. S. Puszkina*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1979, z. IX; też, *Krytyka literacka na łamach czasopisma „Moskwitianin” w okresie „młodej redakcji”*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1983, z. XVII; też, *Krytyka literacka w czasopiśmie „Moskwitianin”* (rozprawa doktorska, UAM 1980); J. Świdziński, *Teorie twórczości w rosyjskich traktatach estetycznych na początku XIX wieku*. W: Idea pracy w literaturze rosyjskiej, Katowice 1980.

¹² Z. Barański, *Iwan Turgieniew w kręgu spraw polskich*, „Slavia Orientalis” 1969, nr 3; H. Chałacińska-Wiertelak, *Autor „Zapisek myślowego” jako pejzażysta*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1970, z. 1; H. Brzoza, *Kilka uwag o estetyce Dostojewskiego*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. IV; też, *Poetyka polifonii czy estetyka dysonansu*, „Studia Estetyczne” 1973, nr X; też, *Dostojewskiego stylistyka suspense’u*, „Slavia Orientalis” 1974, nr 3; też, *O kategorii „treści naddanych” utworu powieściowego (na przykładzie „Idioty” Dostojewskiego)*, „Przegląd Humanistyczny” 1974, nr 8; też, *Próba określenia wzorca strukturalnego powieści Dostojewskiego (na podstawie „Zbrodni*

nym, o symbolizmie i modernizmie¹³, co między innymi zostało zaświadczone ogłoszeniem wartościowej antologii manifestów literackich, która wprowadziła do polskiego obiegu naukowego wiele tekstów rzadkich bądź w ogóle niedostępnych¹⁴.

Szczególnie żywe zainteresowanie budziła — i nadal budzi — literatura radziecka, tak żywe, że nawet zwykłe wymienienie nazwisk autorów, o których twórczości pisano, przemieniłoby się w długi rejestr, a więc Gorki i Szołochow, Majakowski, Achmatowa i Pasternak, a obok nich Grin, Leonow, Bułhakow, lecz także Wozniesieński i Krutilin, Granin i Aksionow, Trifonow i Szukszyn, by rzucić tylko garść nazwisk¹⁵. Jeżeli jednak wnikliwiej na tę tema-

i kary”), „Studia Estetyczne” 1974, nr XI; teźże, *Estetyka Fiodora Dostojewskiego (próba rekonstrukcji na podstawie analizy strukturalnej dzieł)*, (rozprawa doktorska, UAM 1974); H. Chałacińska-Wiertelak, *Z obserwacji nad pejzażem i opisem wnętrza w powieści „Idiota” F. M. Dostojewskiego*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1971, z. II; teźże, *Wokół sporu o księcia Myszkina*, „Slavia Orientalis” 1972, nr 3; „Studia Rossica Posnaniensia” 1981, z. XV (tu m. in.: H. Chałacińska-Wiertelak, *Próba określenia istoty dramaturgii Lwa Tolstoja na materiale dramatu „Ciemna potęga*”); H. Wiatr, *Творчество Льва Толстого для детей*; J. Litwinow, *Aleksander Grin i Lew Tolstoj*; T. A. Kaczkowska, *Kompozycja nowel Wsiewołoda Garszyna*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1975, z. VI; E. Nowak-Litwinow, *Wsiewołod Garszyn jako pejzażysta*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. IV; teźże, *Narrator w rosyjskiej prozie lirycznej lat osiemdziesiątych XIX wieku*, „Slavia Orientalis” 1974, nr 3; teźże, *Struktura świata przedstawionego w rosyjskiej prozie lirycznej lat osiemdziesiątych XIX wieku*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1980, z. XII; teźże, *Kształtowanie się rosyjskiej prozy lirycznej w latach osiemdziesiątych XIX wieku* (rozprawa doktorska, UAM 1978).

¹³ Z. Barański, *Z zagadnień twórczości A. Błoka*, „Slavica Wratislaviensia” 1969, nr I; tenże, *Problemy twórczości Leonida Andrejewa*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1970, z. I; tenże, *Problemy modernizmu rosyjskiego*. W: VII Międzynarodowy Kongres Sławistów. Warszawa, 21 - 27 VIII 1973, Warszawa 1973; H. Brzoza, *Struktura przestrzeni epickiej w powieści Iwana Bunina*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1970, z. I; teźże, *Iwan Bunin — zagadka czarującego widzenia*, „Miesięcznik Literacki” 1971, nr 11; H. Chałacińska-Wiertelak, *Struktura artystyczna „Życia człowieka” L. Andrejewa*, „Slavia Orientalis” 1971, nr 4; teźże *Problem tragizmu w „Oceanie” L. Andrejewa*, „Slavia Orientalis” 1974, nr 2; teźże, *Symbolistyczny dramat Błoka, ekspresjonistyczny dramat Andrejewa i futurystyczny dramat Majakowskiego w świetle zagadnień typologii rosyjskiego dramatu modernistycznego*. W: Z polskich studiów sławistycznych, Warszawa 1978; teźże, *Sposób funkcjonowania kategorii rytmu w dramatach Leonida Andrejewa*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1979, z. IX; teźże, *„Czarne maski” Leonida Andrejewa*, „Slavia Orientalis” 1979, nr 4.

¹⁴ Z. Barański, J. Litwinow, *Rosyjskie manifesty literackie*, cz. I - III, Poznań 1974 - 1977.

¹⁵ Zob. m. in.: C. Andruszko, *Tradycje symbolizmu w „Borsukach” Leonida Leonowa*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1971, z. II; tenże, *Czas fabuły i rzeczywistości przedstawionej w „Borsukach” Leonida Leonowa*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1975, z. VI; tenże, *Романы Леонида Леонова 20-х годов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук*, Moskwa 1978; Z. Barański, *M. Gorki i ugrupowania literackie lat dwudziestych*, „Slavia Orientalis” 1969, nr 3; tenże,

tykę spojrzeć, rzuca się w oczy szczególna koncentracja zajęć wokół literatury lat dwudziestych i współczesnej.

Z przytoczonego przeglądu chronologicznego wynikają już pewne wnioski: pierwszy to ten, że rusycyści poznańscy pominęli niektóre epoki dziejów literatury rosyjskiej, o co trudno zgłaszać jakiegokolwiek pretensje, zwłaszcza pod koniec XX stulecia, gdy nie spotykany uprzednio zalew informacji każdego humanistę — i chyba nie tylko humanistę — stawia wobec konieczności wyboru, sam przez się narzuca niezbędność specjalizowania się w określonych dziedzinach, nierzadko dość wąskich. Na szczęście jednak, jak się zdaje, zdołano uniknąć częstego dość ostatnio nadmiernego zawężania zainteresowań, a to głównie dzięki zajęciom dydaktycznym. Gwoli prawdy należy wszakże odnotować, że całkowicie pominięto problematykę rosyjskiej literatury ludowej, piśmiennictwa staroruskiego oraz literatury wieku XVIII. Te obszary badawcze z dobrym skutkiem i wartościowymi wynikami są uprawiane w innych ośrodkach akademickich.

Ale można też dostrzec znacznie więcej: wymienione wyżej chronologiczne pola zainteresowań rusycystów Poznania i rozmieszczone na nich zjawiska mają charakter szczególny, przede wszystkim budzą w nauce ostre — często bardzo ostre — spory, by wspomnieć o romantyzmie, modernizmie czy latach dwudziestych w literaturze radzieckiej, ponadto zaś są to głównie okresy przejściowe bądź zgoła przełomowe, pełne niejednoznaczności, napięć wewnętrznych, ścierania się, ale i współlistnienia pierwiastków nowych z dawnymi, załamywania się dawnych wartości estetycznych i ideowych oraz technik artystycznych i poszukiwania na ich miejsce nowych.

Porządek chronologiczny bowiem wyraźnie się przecina z problemowym, oba zaś zrastają się ze sobą tak silnie, że nie można ich od siebie oddzielić. Bo wybór znamienych, w szczególny sposób nacechowanych epok i zjawisk literackich pociąga za sobą dalsze logiczne konsekwencje, wiąże się mianowicie

Lenin w rosyjskiej literaturze radzieckiej (zarys problematyki). W: Lenin a zagadnienia historii, języka i literatury, Poznań 1971; H. Brzoza, *Barwy Naddonia*, Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Filologia rosyjska IV, 1966; teźże, *O widzeniu artystycznym Andrieja Wozniesińskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Filologia rosyjska III, 1973; H. Chałacińska-Wiertelak, B. Stempeczyńska, *Z obserwacji nad wczesną prozą Aleksandra Grina*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. V; B. Galster, „Drugie życie” J. Trifonowa, „Nowe Książki” 1979, nr 11; J. Karaś, *Bułhakow a literatura klasyczna*, „Nurt” 1974, nr 11; J. Karaś, *Perspektywa narracyjna w powieściach M. Bułhakowa*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1979, z. XI; teźże, *Proza Michała Bułhakowa. Z zagadnień poetyki*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź 1981; J. Litwinow, E. Nowak-Litwinow, *O „Ukośnym deszczu” Sergiusza Krutylina*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1975, z. VI; J. Litwinow, *Literatura i rewolucja*, „Nurt” 1977, nr 3; tenże, *Opowiadanie Aleksandra Grina „Złodziej w lesie”*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1979, z. IX; tenże, *Andriej Płatonow*, „Nurt” 1978, nr 11; K. Orłow-Laskowska, *Poetyka „Soboutórow” Borysa Pilniaka*, „Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze” 1977, z. I.

z podejmowaniem określonej problematyki, a także z aparatem pojęciowym i stosowanymi narzędziami badawczymi.

Żeby określić istotny sens wykonanych prac, nie wystarczy przecież stwierdzenie, że zajmowano się takimi a nie innymi fragmentami rosyjskich dziejów literackich. Wiadomo zresztą, że w chronologicznych zainteresowaniach historyków literatury co jakiś czas następują pewne przesunięcia, poddyktowane różnymi względami: teoretycznymi, metodologicznymi, zmiennością upodobań estetycznych, współbrzmieniem ze współczesnością, czasem także przyczynami pozamerytorycznymi. W dzisiejszej polonistyce np. obserwuje się wyraźne odchodzenie od problemów romantyzmu i intensyfikację badań nad Młodą Polską, zaś do wciąż aktualnych zadań współczesnej rusycystyki radzieckiej należy kwestia baroku, która lat temu dwadzieścia nikogo jeszcze nie zajmowała. Każdą z wymienionych dziedzin można w dodatku najzupełniej odmiennie rozumieć i na najróżniejsze sposoby omawiać.

Tymczasem zaś wydaje się oczywiste, że między wymienionymi wyżej trzema porządkami powinien istnieć najściślejszy związek, a ten w pracach poznańskich — jeśli spojrzeć na nie jako na pewną całość, w dodatku z pewnej perspektywy — daje się zauważyć. Wyraża się on przede wszystkim w podejmowaniu problemów dla każdej z wymienionych epok i każdego zjawiska najznamienniejszych, przy tym prawie zawsze kontrowersyjnych, a ponadto w dostrzeganiu dialektycznych powiązań między zagadnieniami szczegółowymi i ogólnymi. Dotyczy to nie tylko pierwszej połowy wieku XIX, lecz w równej mierze wszystkich rozpatrywanych obszarów. Pamiętając przede wszystkim o ich przejściowym, niestabilizowanym charakterze, zwracano szczególną uwagę na tego skutki. Dostrzegano je w strukturach narracyjnych, w postaci gatunkowej utworów, w ich treściach intelektualnych itp. Wystarczy dla przykładu wymienić pracę o kształtowaniu się rosyjskiej prozy lirycznej¹⁶, by się przekonać, że zjawisko to ujęto z jednej strony jako wynik kryzysu tradycyjnego realizmu, z drugiej zaś odniesiono je do pojęcia impresjonizmu w literaturze, bądź też pracę o dramaturgii Andrejewa¹⁷, by stwierdzić, że wiąże ona jego pisarstwo z ekspresjonizmem, symbolizmem, futuryzmem, nadrealizmem. Przykłady można by mnożyć, postawa taka stała się bowiem organicznym, a zapewne i wyróżniającym składnikiem sposobu myślenia rusycystów poznańskich.

Bo w ich myśleniu, co znamienne, zawsze jest obecny pierwiastek teoretyczny, towarzyszy im więc świadomość, że uprawianie historii literatury bez uwzględniania zagadnień teoretycznych, czyli, inaczej mówiąc, poprzestawa-

¹⁶ E. Nowak-Litwinow, *Kształtowanie się rosyjskiej prozy lirycznej w latach osiemdziesiątych XIX wieku* (rozprawa doktorska, UAM 1978).

¹⁷ H. Chalacińska-Wiertelak, *Dramaturgia Leonida Andriejewa 1906 - 1911*, Poznań 1980.

nie na poziomie czysto empirycznego opisu faktów już dawno stało się anachroniczne.

Dlatego też podejmują takie kwestie, jak prądy i okresy literackie oraz konkretne przejawy ich funkcjonowania czy problemy genologiczne, opisując pewne struktury gatunkowe i śledząc dokonujące się w nich przemiany. Tak przecież ujęto powieść poetycką Puszkina, jego wiersze liryczne, prozę fabularną i tzw. „małe tragedie”; tak rozpatrzono nowelistykę Gogola, powieści Dostojewskiego, nowele Garszyna, Korolenki i Czechowa, dramat Andrejewa, wczesne powieści Leonowa, twórczość Aleksandra Grina. Interesowano się zagadnieniami kompozycji utworu literackiego (nowele Puszkina, Gogola, Tolstoja, Czechowa, Garszyna), w tym duchu podjęto przygotowywanie monografii nowelistyki wielkich powieściopisarzy rosyjskich (Turgieniewa, Dostojewskiego i Tolstoja). Szczególną uwagę zwracano na struktury narracyjne i ich ewolucję, ale podnoszono też tak skomplikowane kwestie, jak kategoria groteski, parodia i parodyjność oraz specyficzne ich funkcjonowanie w utworach Michała Bułhakowa¹⁸ czy — szerzej — problematyka tzw. języka artystycznego poszczególnych pisarzy.

Poruszano więc zagadnienia trudne i skomplikowane, a także problemy szczególnie kontrowersyjne, nie ulegając — co należy silnie podkreślić — naciskowi pozamerytorycznych koniunktur. Właśnie z punktu widzenia kontrowersyjności problematyki należy rozpatrywać ambitne prace interdyscyplinarne poświęcone związkom literatury z malarstwem, filmem, teatrem, ale również z filozofią, myślą społeczną i estetyczną¹⁹. Nie udało się co prawda uniknąć pewnych błędów, przerysowań, a nawet zwykłych nieporozumień, chociaż wydaje się, że i one ostatecznie obróciły się na korzyść, służąc przestrożą przed nadmierną pochopnością sądów i zmuszając do większej oględności ujęć. Zresztą błędy, o których mowa, były naturalnym wynikiem autentyczności poszukiwań naukowych, z zasady zaś udaje się ich uniknąć tylko wtedy, gdy się w nieskończoność powiela tradycyjne schematy myślowe, a więc gdy się tkwi w intelektualnym marazmie.

¹⁸ J. Karaś, *Z problemów groteski w „Mistrzu i Małgorzacie” Bułhakowa*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. IV; teje, *Parodyjność w twórczości M. Bułhakowa*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1979, z. IX; teje, *Parodia w twórczości M. Bułhakowa*, „Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze” IV, Katowice 1979.

¹⁹ Zob. m. in.: H. Brzoza, *Muzyczny model kompozycyjny „Miłości Miti” I. Bunina*, „Studia Estetyczne” 1972, nr IX; J. Karaś, *O „filmowej” prozie Czynigiza Ajmatowa*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Filologia rosyjska* IV, 1975; E. Nowak-Litwinow, *Reminiscencje malarzkie w twórczości Wsiewołoda Garszyna*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. III; teje, *Wsiewołod Garszyn jako pejzażysta*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. IV; B. Stempczyńska, *Dostojewski o malarstwie rosyjskim*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. IV; teje, *Dostojewski a malarstwo. Zarys problematyki badań*, „Slavia Orientalis” 1974, nr 1; J. Świdziński, *Problemy metodologiczne literackiej i teatralnej teorii dramatu*, „Studia Estetyczne” 1973, nr X.

Wśród problemów badawczych, które nurtowały — i nadal nurtują — środowisko poznańskich rusycystów, bardzo ważne miejsce zajmują również kwestie komparatystyczne, zwłaszcza nastawienie na tzw. pogranicze literackie polsko-rosyjskie. W tym zakresie uderza wielka różnorodność ujęć. Zdając sobie sprawę, że wszystkie uogólnienia można budować tylko na solidnej podstawie materiałowej, nie zlekceważono tak przecież ważnej sprawy edycji źródeł — dzięki znacznemu wysiłkowi członków zespołu poznańskiego po raz pierwszy oddano głos samym materiałom, samym źródłom²⁰, które uprzednio znano najczęściej tylko z licznych omówień, nie zawsze zresztą najszcześliwszych. Podejmowano tradycyjną dla polskiej rusycystyki powojennej problematykę recepcji literatury rosyjskiej w Polsce oraz polskiej w Rosji²¹, z tego punktu widzenia omawiając poezję radziecką lat dwudziestych²² czy literaturę dla dzieci i młodzieży²³, nie mówiąc już o wielu tematach drobniejszych, bardziej szczegółowych, ale na ogół nie zatrzymywano się na poziomie empirycznego opisu faktów, lecz starano się ukazać ich istotny sens, zinterpretować je, określić ich rzeczywiste miejsce w polskim procesie literackim. Badano polskie

²⁰ *Pisarze i krytycy. Z recepcji nowożytnej literatury rosyjskiej w Polsce*, pod red. B. Galstera, J. Kamionkowej i K. Sierockiej przy współudziale A. Piorunowej, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975 (tu m. in.: Iwan Turgieniew. Opracował J. Litwinow); *Zwierzciadło prasy. Czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej*, pod red. B. Galstera, J. Kamionki-Straszakowej i K. Sierockiej przy współudziale A. Piorunowej, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978 (tu m. in.: „Przegląd Poznański”. Opracował J. Litwinow; „Tygodnik Wielkopolski”. Opracował J. Litwinow).

²¹ Spośród bardzo licznych artykułów zob. np.: Z. Barański, *Polskie głosy o „Ciachym Donie” Szolochowa*. W: Po obu stronach granicy, op. cit.; tenże, *Sienkiewicz w rosyjskiej literaturze radzieckiej*, „Pamiętnik Literacki” 1966, z. 3; tenże, *Rola i miejsce literatury polskiej w rosyjskim życiu społecznym i literackim drugiej połowy XIX wieku*. W: O wzajemnych powiązaniach literackich polsko-rosyjskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969; tenże, *Reymont w Rosji*, „Slavia Orientalis” 1971, nr 3; B. Galster, *Badania nad literaturą rosyjską pierwszej połowy XIX wieku w XXX-leciu Polski Ludowej*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1976, z. VII; J. Litwinow, „Jeździec miedziany” *Aleksandra Puszkina w krytyce polskiej*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1968, nr 1; tenże, *Rola i miejsce Iwana Turgieniewa w literaturze Polski Ludowej*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1970, z. I; tenże, *Polskie głosy o Marynie Cwietajewej*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1971, z. II; H. Wiatr, *Recepcja Lwa Tolstoja w Polsce Ludowej w latach 1945 - 1954*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1967, nr 2; tenże, *Pisarze polscy o Iwanie Turgieniewie*, „Język Rosyjski” 1969, nr 1; G. Waliszewska, „Chmury” *M. Lermontowa w przekładach polskich*, „Slavica Wratislaviensia” 1979, z. XVIII; Z. Zbyrowski, *Poezja Borysa Pasternaka w Polsce*, „Slavia Orientalis” 1965, nr 1; tenże, *Poezja Konstantego Balmonta w przekładach Juliana Tuwima*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1970, z. I; tenże, *Поэзия А. Блока в междувоенной Польше*, „Русская литература” 1971, nr 3.

²² J. Litwinow, *Rosyjska poezja radziecka lat dwudziestych w polskiej opinii literackiej (1945 - 1965)*, Poznań 1973.

²³ H. Wiatr, *Radziecka rosyjska proza dziecięca i młodzieżowa w opinii krytyki polskiej lat 1945 - 1965*, Poznań 1978.

wątki i tematy w literaturze rosyjskiej²⁴ i odwrotnie, odbicie spraw rosyjskich w literaturze polskiej, np. w *Sonectach krymskich* Mickiewicza²⁵, analizowano rolę niektórych pisarzy rosyjskich w dziełach twórców polskich, np. stosunek Jarosława Iwaszkiewicza do Lwa Tolstoja²⁶, dokonywano wreszcie zestawień typologicznych, których przeprowadzanie ostatnio tak usilnie się postuluje, ale tylko z rzadka realizuje²⁷. Właśnie w tym środowisku zarysowano pierwszą próbę periodyzacji stosunków literackich polsko-radzieckich²⁸, tu wreszcie — po raz pierwszy w naszym literaturoznawstwie — głębiej, nie tylko informacyjnie, sięgnięto do polonistyki radzieckiej, którą przedstawiono od samych jej podstaw, od strony metodologicznej²⁹.

Nietrudno więc stwierdzić, że podejmowane tu prace komparatystyczne mieszczą się w tych działach literaturoznawstwa porównawczego, które Henryk Markiewicz określił jako kontakty, paralelizmy, filiacje i analogie interliterackie. W wielu z tych prac dążono także do określenia specyficznych cech rosyjskiego procesu literackiego, pierwiastek porównawczy zaś wyraźnie był temu nadrzędnemu celowi podporządkowany, pozwalał bowiem ujawniać uderzające a niedostrzeżone zbieżności między obu literaturami, ale również uderzające między nimi różnice.

Ponadto zaś, zdając sobie sprawę ze społecznej funkcji nauki, zwłaszcza dyscyplin humanistycznych, oraz kierując się poczuciem naukowej i społecz-

²⁴ Z. Barański, *Konstanty Paustowski w kręgu spraw polskich*, „Slavia Orientalis” 1967, nr 4; tenże, *Obraz Polski i Polaków w rosyjskiej literaturze radzieckiej (1917 - 1939)*. W: Po obu stronach granicy, op. cit.; tenże, „Polski” poemat Aleksandra Błoka. W: Spotkania literackie, op. cit.; tenże, *Echa polskie w twórczości Grzegorza Maczłeta*, Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Filologia rosyjska XIV, 1975; J. Litwinow, *Obraz Polski i Polaków w powojennej rosyjskiej prozie radzieckiej*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. V.

²⁵ J. Świdziński, „Sonety krymskie” czyli sposób artystycznego „ludzenia despoty”.. W: Spotkania literackie, op. cit.

²⁶ M. Frąckowiak, *Iwaszkiewicz a Tolstoj*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1981, z. XV

²⁷ B. Galster, *Petersburg w pismach Mickiewicza i Gogola*. W: O wzajemnych powiązaniach literackich polsko-rosyjskich, op. cit.; tenże, *Przełom romantyczny w Polsce i w Rosji*. W: Spotkania literackie, op. cit.; tenże, *Poematy narodowe i ich krytycy. O recepcji krytycznej „Eugeniusza Oniegiina” i „Pana Tadeusza”*. W: Tradycja i współczesność, op. cit.; tenże, *Wokół sądów Mickiewicza o Puszkynie*, „Slavia Orientalis” 1980, nr 3; H. Chałacińska-Wiertelak, *Stefan Żeromski i Leonid Andrejew wobec rewolucji 1905 roku (dramaty „Róża” i „Car-Głód”)*. W: Spotkania literackie, op. cit.

²⁸ Z. Barański, *50 lat stosunków literackich polsko-radzieckich*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1973, z. V.

²⁹ J. Świdziński, *Z dziejów badań nad literaturą polską w Związku Radzieckim*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1979, z. XI; *Polonistyka radziecka*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1981, nr 3; tenże, *Problemy metodologiczne radzieckich badań nad literaturą polską* (rozprawa doktorska, UAM 1977).

nej odpowiedzialności, nie upiększano obrazu wyjątkowo przecież skomplikowanych, nacechowanych prawdziwym tragizmem dziejów stosunków polsko-rosyjskich, nie wznoszono żadnych konstrukcji dla dowiedzenia z góry założonej tezy, co niestety czasem się zdarza i zawsze wywołuje skutek odwrotny od zamierzonego. Hołdowanie prawdzie było więc jeszcze jednym przejawem podkreślonej już postawy. Dążenie do niej jest bowiem ważniejsze i wartościowsze od doraźnego poklasku, zysków i korzyści. Już starożytni mawiali: *amicus Plato, sed magis amica veritas*, aczkolwiek wiadomo, że postawa taka nie zawsze i nie wszędzie spotyka się z uznaniem.

Aby zaś osiągnąć to, co się składa na omówione dokonania, należało się posłużyć określonymi narzędziami, tylko bowiem przyjęcie określonego postępowania wobec konkretnego przedmiotu prowadzi do właściwego celu, pozwala uzyskać poprawną odpowiedź na postawione pytanie. Toteż podejmowanie tej czy innej problematyki musiało pociągać za sobą wyjątkową intensywność poszukiwań metodologicznych. Inspiracje metodologiczne zaś płynęły z różnych źródeł: z marksistowskiego historyzmu, z rosyjskiej szkoły formalnej, od Jakobsona, Bachtina i Łotmana, od Ingardena i fenomenologów, od Winogradowa, Żyrmunskiego i Lichaczowa, ale także z kręgu jungowskiej psychologii głębi i mitologii, od Bachelarda i Eliadego. Dokonywano immanentnych analiz dzieła literackiego, ale nie zaniedbywano również badań nad procesem literackim, dążąc do wykrycia tkwiących w nim regularności.

Na pierwszy rzut oka można by więc sądzić, że hołdowano eklektyzmowi, ale byłby to wniosek pochopny. To bowiem, co stanowi cechę szczególną poznańskiego ośrodka rusycystycznego, wyraża się w jego metodologicznym otwarciu, w swobodzie poszukiwań w każdym konkretnym wypadku najlepszych, najwłaściwszych i najskuteczniejszych narzędzi badawczych oraz sposobów ich zastosowania.

W tym zaś względzie — metodologicznym, a także problemowym — koniecznie należy podkreślić organiczny, nierozzerwalny związek z myślą polonistyczną³⁰. Jest to zjawisko naturalne i zgoła niezbędne, każda neofilologia bowiem, jeśli ma się skutecznie rozwijać, musi korzystać z doświadczeń i zdobyczy filologii rodzimej. Tak przecież powinno się dziać — i tak się dzieje przede wszystkim w Związku Radzieckim, gdzie — jak to właśnie dowodnie w Poznaniu wykazano — od samego początku istnienia polonistyki jako dyscypliny naukowej opierała się ona, i do dzisiaj się opiera, na rodzimej rusycystyce. I jest to najzupełniej zrozumiałe, po to bowiem, by w sposób właściwy pełnić swą funkcję społeczną, każda gałąź humanistyki musi się posługiwać kategoriami w danej zbiorowości powszechnie przyjętymi i stosowanymi, głęboko zakorzenionymi w ojczyznej tradycji kulturalnej i intelektualnej.

³⁰ Zob. B. Galster, *Funkcja literatury polskiej w uniwersyteckim nauczaniu literatury rosyjskiej*, „Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze” 1977, z. 2.

Dlatego też powiązanie rusycystyki z polonistyką jest ogromne, tak silne, że wprost trudno je zmierzyć i zważyć.

Wydaje się, że ze wszystkiego, co tu powiedziano, wynika jednoznacznie, iż zbiorowość rusycystów poznańskich ma swoje szczególne, indywidualne cechy, które przejawiają się we wszystkich omówionych porządkach: chronologicznym, problemowym i metodologicznym, tym samym zaś stanowi istotny składnik zbiorowości szerszej — polskiej rusycystyki i polskiej humanistyki. I nie jest ważne, że niektóre wątki badawcze zostały ledwie zaznaczone, od innych odstąpiono, jeszcze inne dopiero podjęto, że — co naturalne — poszczególne prace różnią się od siebie poziomem, pisarskim talentem autorów, kształtem kompozycyjnym, postacią edytorską, bo trudno przecież wyobrazić sobie — nawet teoretycznie — ich zunifikowanie i zuniformizowanie. Istota rzeczy wszakże od tego się nie zmienia.

Jeśli zaś rozważać źródła, z których ten charakter wypłynął i mógł się tak a nie inaczej ukształtować, wśród nich nie powinno zabraknąć osobowości — i osoby — organizatora i pierwszego kierownika historycznoliterackiej rusycystyki w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza — Zbigniewa Barańskiego — który od samego początku jej istnienia uczynił ją zbiorowością pod względem naukowym otwartą i uwrażliwioną na wszystko, co dzieje się we współczesnej humanistyce.

Pewnie i sam wielki patron uczelni ma w tym również swój udział.